

Jaume Casals, mestre ferrer

Lluïsa Amenós

lluisaamenos@terra.es

Jaume Casals era un ferrer de noranta-quatre anys, membre d'una família de ferrers. D'aspecte menut, tenia les espatlles amples i els braços fermes. Els músculs del seu cos, forjats a cops de mall, mantenien una tonicitat poc usual en persones de la seva edat i li permetien uns moviments àgils i acompassats. En Jaume estimava el seu ofici i estava orgullós de ser un dels últims ferrers artesans però, a la vegada, l'entristia no poder transmetre'l a les noves generacions. Sabia que els seus coneixements es perdrien amb ell.

El seu avi patern es deia Jaume, com ell, i era natural de Montmajor (Berguedà). Havia fet de ferrer i moliner a Can Estruc de l'Aiguadora, al municipi de Navès (Solsonès). Anar al molí era una tasca periòdica entre els pagesos i ramaders de les zones rurals, que hi portaven a moldre el blat per a fer-ne pa. Els pagesos de la comarca aprofitaven el viatge per ferrar els animals, llossar les eines i encarregar alguns objectes domèstics de ferro. Sovint el moliner i el ferrer eren la mateixa persona. El molí-ferreria esdevenia, per tot plegat, un lloc d'encontre i un centre de difusió de les notícies locals.

Des de petits, tots els fills de l'avi Jaume es familiaritzaven amb l'ofici ajudant el seu pare en tasques menors. L'aprenentatge s'iniciava en l'obrador familiar i es completava amb diferents artífexs de la comarca, que els llogaven com a aprenents a canvi d'un jornal o de la manutenció diària. L'aprenentatge lluny del taller patern es feia en moments en què baixava la feina a casa, i tenia el valor afegit d'aportar uns ingressos extres que ajudaven a l'economia familiar.

El fill gran de l'avi Casals, en Josep, heretà la major part de les eines paternes. Obrí taller a Gironella (Berguedà), on se'l coneixia amb el sobrenom de "ferrer ros". El pare del Jaume, Lluís Casals, no tingué la mateixa sort que el seu germà gran. Les necessitats econòmiques el portaren a guardar bestiar, feina habitual entre els adolescents de les comarques pageses. Amb el temps, però, pogué comprar les eines a un ferrer retirat i obrir així la seva pròpia ferreria a Berga, davant la farinera del Menso, a la Ronda Moreta. Lluís Casals feia de ferrer, de ferrador i de curandero.

Ferrava les bèsties a l'exterior de l'obrador. Estacava els animals en una anella penjada a la paret del carrer, els lligava la cua i la pota del darrere perquè no poguessin tirar coces i, si era necessari, els posava una mordassa al morro perquè no mossegessin. Per ferrar un

animal eren necessaris un mínim de tres persones: dues per agafar-lo i el ferrer. Segons en Jaume, calia que l'amo hi fos present i el tranquil·litzés amb manyacs i paraules confortants. Primer, calia aixecar-li una pota, escapçar-li el casc amb les tenalles de tallar casc i aplanar-lo-li amb el botavant. El ferrer li emprovava llavors una ferradura que escollia d'entre el bon nombre de mides i models que tenia. Acte seguit, clavava la ferradura amb els claus de ferrar. Quan l'animal sentia els cops de martell es posava nerviós i començava a donar coces. En aquests moments calia força i habilitat per evitar de rebre un cop i poder acabar la feina. Alguns animals s'estaven prou quiets i no calia lligar-los: eren "de bon ferrar".

El pare del Jaume també curava animals. Els ferrers havien estat desenvolupant aquestes tasques durant segles¹ fins que els primer veterinaris amb formació acadèmica els desplaçaren. Coneixien la medicina popular aplicada als animals. Els remeis per al guariment es basaven en l'aplicació de les propietats medicinals de les herbes i s'aplicaven indistintament als animals i a les persones, essent la dosificació l'única diferència. Aquests coneixements, transmesos oralment de generació en generació, s'han perdut, i en Jaume només en recorda algunes pinzellades que havia vist de petit. D'entre els remeis més utilitzats hi havia l'oli de ginebre, un potent desinfectant usat per combatre els dolors, que es prenia barrejat amb aigua. Segons en Jaume, per produir-lo es posava el ginebre en un bidó petit de llauna, col·locat sobre un terreny rocós, es barrejava el contingut, s'encenia el bidó

per dalt i es tapava; l'oli que rajava es conduïa per un regueró fet a la roca, es recollia amb una cassoleta i es posava en ampolles per consumir-lo.

Jaume Casals nasqué a Gironella el 9 d'octubre de 1906, i fou el gran de cinc germans. Els primers contactes que tingué amb l'ofici foren a través del seu pare, a qui ajudava, tot i que no començà a treballar-hi seriosament fins als onze o dotze anys, quan la família es traslladà al molí de Minoves, a la Colònia Rosal (Olvan, Berguedà). Quan en Jaume hagué après l'ofici de ferrer es llogà d'operari amb en Manel, un ferrer de Balsareny (Bages) especialitzat en eina negra, és a dir, eines del camp. També es llogà amb en Josep Caus i en Comaposada, de Berga, especialitzats en eina de tall, anomenada també eina blanca. L'estada amb aquests ferrers li permeté conèixer els secrets de la manufactura de les eines de tall i, en conseqüència, ampliar l'oferta de productes. Les eines de tall, més ben pagades que les del camp, consolidaren en Jaume com un "mestre ferrer" i li conferiren una categoria professional més

¹Vegeu el tractat de Salvador Montó i Roca, *Sanidad del caballo*, publicat a València l'any 1742.

elevada. En Jaume recorda que els mestres ferrers eren recelosos de mostrar els seus secrets d'ofici als operaris o aprenents que tenien. Entre els ferrers de tall, el secret més ben guardat era el de donar el tremp.

Vers els anys trenta del segle xx, pare i fill construïren una casa a la Colònia Rosal i obriren ferreria pròpia. Treballaven per al mercat local fent eina negra, eina blanca i alguns objectes de serralleria. També ferraven animals. Arran de la mecanització, molts ferrers passaren a treballar per les grans fàbriques exercint, sobretot, tasques de manteniment de les eines i de les maquinàries, la majoria de les quals eren fetes de ferro. Fou el cas del germà petit del Jaume, que entrà a treballar de manà a la fàbrica de la Colònia Rosal.

La ferreria i la pràctica de l'ofici

La ferreria del Jaume Casals ocupa la planta baixa d'un edifici de dos pisos de la Colònia Rosal. Consta de tres habitacions contigües, sense pavimentar. La part posterior del taller és de roca viva, que s'ha excavat per tal d'encabir-hi la xemeneia de la fornal. Les habitacions central i lateral esquerra estan comunicades interiorment, formant l'obrador. L'habitació lateral dreta, independent de les altres dues, és el magatzem de ferro nou. L'accés des del carrer s'efectua per una porta corredora de fusta que gairebé sempre està oberta. Aquesta és, a més, la font bàsica d'il·luminació, juntament amb una finestra petita situada a l'altre extrem de la façana. La il·luminació del taller és molt baixa, tot i que augmenta amb el foc de la fornal que fa les funcions pròpies per a la forja, un foc que, a més, a l'hivern escalfa. Malgrat haver-hi llum artificial, en Jaume sempre treballa amb llum natural perquè la penombra li permet controlar el color del ferro quan s'escalfa a la fornal.

L'interior de la ferreria està ennegrit pel fum i el carbó. És ple de peces i eines de ferro escampades per terra, penjades a les parets o guardades en diversos calaixos. S'estructura al voltant de tres grans àrees, definides pels principals processos d'elaboració: l'àrea de foc, l'àrea de forja, i l'àrea de treball en fred. La distribució d'aquestes àrees ve determinada per la il·luminació dels espais interiors, en què la font lumínica fonamental és la llum natural.

L'àrea de foc està situada enfront de la porta d'accés, i és formada per la fornal i les basses de carbó i d'aigua. És l'àrea destinada a escalfar i a trempar el ferro. És una zona d'alta resistència al foc i queda a recer dels corrents d'aire, que podrien descontrolar-lo. La fornal és una estructura d'obra de superfície quadrada, d'aproximadament 100 x 115 cm, i situada a una alçada d'uns 80 cm del terra sobre la qual s'hi fa foc. La flama es manté viva gràcies a uns corrents d'aire canalitzats a través d'un tub anomenat tovera, que va des d'un ventilador fins a la superfície de la fornal, just a sota del carbó. El fum que es desprèn de la combustió és recollit per una campana troncopiramidal feta d'obra. A sota de la fornal hi ha la bassa

d'aigua per trempar el metall. És quadrada, amb el fons situat al nivell de terra, i limitada per un muret d'obra. Al costat esquerre de la bassa d'aigua hi ha la de carbó, de forma rectangular, limitada també per un muret d'obra.

L'àrea de forja és al centre de l'obrador, a prop del foc, en una zona de penombra. És l'àrea destinada a treballar el ferro que prèviament s'ha escalfat a la fornal. Està constituïda per l'enclusa i el martell pneumàtic. L'enclusa, encaixada en una soca d'alzina, està col·locada en perpendicular a la fornal. El ferrer s'hi situa al darrere, és a dir, de cara a la porta. Aquesta posició facilita l'accés a la veïna àrea de foc, i només estirant el braç arriba a la bassa d'aigua i a la taula de la fornal. Al voltant de la soca hi ha clavats claus i grapes de ferro forjat per tal de penjar-hi les diverses eines de petit tamany que s'adapten al forat de l'enclusa. Just darrere de l'enclusa hi ha el martell pneumàtic. Les eines de forja, és a dir, les tenalles i els martells, pengen d'un barra de ferro clavada a la paret, prop de l'enclusa. Les tenalles hi pengen pel piu, entre els dos braços, i els martells estan suspesos pel cap. Més amunt hi ha claus clavats a la paret que sostenen diverses eines o productes ja en desús (pics, dalles, cadenes...). Les tenalles i els motlles del Jaume provenen de la ferreria que el seu pare adquirí a Berga. L'enclusa, juntament amb la soca, l'adquiriren al ferrer de la colònia Rosal, vers el 1915. Segons en Jaume, trobar una bona soca per a l'enclusa no és tasca fàcil, i fer-la encara menys. El martinet pneumàtic el compraren a la casa Oliveres de Granollers i el pagaren en efectiu. Segons en Jaume, el propietari no els el volia vendre per què havia estat exposat a l'Exposició Internacional de Barcelona de 1929, fet que, de moment, no hem pogut documentar.

L'àrea de treball en fred és a la paret dreta, just al costat de la porta d'accés, en la zona més il·luminada per la llum natural. És formada pel banc de treball i les eines de treballar en fred guardades en prestatgeries o penjades amb claus clavats a la paret. Sobre el banc hi ha una serra elèctrica que serveix per tallar les barres de ferro que penetren des del magatzem a través d'una finestreta quadrada feta a la paret. També hi té els cargols per subjectar les peces a treballar. Arrambades a la paret de la façana té les eines mecàniques: la màquina de foradar, la cisalla i la mola d'esmeril, eines adquirides entre els anys trenta i quaranta. A l'altra habitació, per manca d'espai, hi té la mola d'aigua o tornall, el rentamans i el lavabo. La mola d'aigua és feta per ell mateix, seguint el model de les que havia vist instal·lades quan era aprenent. A l'altra banda de la carretera hi té el magatzem de deixalles de ferro, que les ven al ferrover.

De bon matí, quan en Jaume entra al taller, encén la fornal. Manté el foc viu alimentant-lo amb carbó i remenant-lo amb la sirventa. De tant en tant, el foc perd intensitat sense arribar a apagar-se. Llavors és necessari avivar-lo amb un corrent d'aire controlat que prové del ventilador elèctric. En l'època del seu avi, la font d'aire era una grossa manxa col·locada a la

part superior dreta de la fornal que s'accionava amb una cadena. La manxa feia 2 metres de llargada per 1 d'amplada i era feta de fusta i pell. Requeria un manteniment continuat a base d'untar-la amb greix animal. La manca de manteniment provocava el ressecament i esquinçament de la pell, deficiència que es solucionava amb un pedaç de cuir enganxat amb cola feta de melsa.

Quan el foc està encès, s'inicia el treball en calent. La peça de metall, sigui ferro o acer, s'escalfa a la fornal, cobrint-la totalment de carbó encès per què la temperatura augmenti homogeniament en tota la seva superfície. Només calen uns cinc minuts perquè el ferro prengui un color taronja-vermellós i esdevingui tou i mal·leable per ser treballat amb facilitat. En el procés d'escalfament, el ferro pren diferents tonalitats que permeten al ferrer reconèixer la temperatura de forja i, en conseqüència, determinar els processos a seguir. Quan el ferro està calent s'aixeca amb la sirventa, es subjecta amb

les tenalles i s'espolsa perquè caigui la capa d'òxid que es forma quan entra en contacte amb l'aire. Acte seguit se situa damunt de l'enclusa per tal de forjar-lo mitjançant diversos procediments tècnics basats en el martelleig directe sobre la superfície de la peça, o en el colpeig indirecte sobre una altra eina.

Aquestes operacions exigeixen un treball àgil i segur perquè el ferro es refreda amb rapidesa. La peça recent sortida de la fornal ha de ser colpejada amb suavitat perquè està massa tova. A mida que es va refredant es pot picar progressivament més fort. Quan es treballa amb malls, els mallers piquen el ferro guiats pel ferrer, que els indica on i com cal picar. La peça s'agafa amb les tenalles que més convé, segons la seva forma i la posició amb què es vol treballar. Les tenalles de forja són de grans dimensions per tal de garantir una distància mínima de seguretat entre el ferrer i el ferro roent i, a la vegada, permetre la subjecció d'objectes o barres de dimensions considerables. El ferrer subjecta la peça amb les tenalles, que agafa amb la mà esquerra, i la colpeja amb el martell, sense perdre el ritme. Fins i tot quan la gira, deixa caure el martell damunt l'enclusa per pròpia inèrcia, assegurant la continuïtat rítmica amb repics. Tot seguit piquen els mallers, que solen ser un o dos, en el punt on el ferrer ha picat amb el martell, establint un ritme que alterna un colpeig del ferrer amb un o dos dels mallers. A cada cop de martell segueix un cop de cadascun dels malls. El

ferrer no deixa de picar perquè sap que l'esforç muscular més fort es produeix a l'iniciar l'activitat. El ritme en el martelleig garanteix un esforç muscular sostingut i, per tant, una força de colpeig homogènia.

Quan en Jaume acaba de forjar una eina de tall la remulla a la bassa d'aigua, és a dir, la trempa. "Per què la fulla no es trenqui, s'ha de trempar en el moment just. El secret del tremp és el color que treu l'acer". Quan s'escalfa, la peça d'acer agafa un color taronja-vermellós. Es fica dins l'aigua i, quan s'exposa a l'aire, pren un color blanc. A mida que es refreda cal que la peça esdevingui de color gris i, finalment, blau. Aquest color garanteix una eina resistent: "Un ferro ben trempat, quan retorna a la temperatura normal ha de quedar de color blau. El blau és el color del bon tremp." Per què quedi de color blau, cal refredar l'acer de mica en mica i anar-lo mullant. El color, però, varia segons el tipus d'acer.

En Jaume combina l'ús d'eines tradicionals i fabricades a mà amb l'ús d'eines modernes de fabricació seriada, adquirides en ferreteries. A més, ell mateix es confecciona les eines adaptades a les necessitats d'una comanda concreta: és el cas de la plana o doble escaire, eina pensada per fer pales de fangar. Al taller del Jaume no es llença mai res. Els trossos vells de ferro s'aprofiten en reparacions o adobs d'altre eines i ell mateix confecciona els accessoris que necessita. Així, per exemple, el suport que sustenta la mola d'esmeril o la funda de la mola d'aigua són confeccions casolanes. Els productes fabricats a la ferreria del Jaume són fàcils de reconèixer: duen la marca de l'obrador, "J. Casals".

Bibliografia

AMENÓS, Lluïsa

- 2000 "Tres oficis de les arts de foc: el ferrer, el ceramista i el vidrier". *Les mil cares del foc* [catàleg]. Generalitat de Catalunya, Barcelona, pàg. 58-83.
- 2003-2004 "El patrimoni moble del Col·legi de Mestres Manyans, Armers i Agullers conservat als museus de Barcelona", *Butlletí de la Reial Acadèmia Catalana de Belles Arts de Sant Jordi*, núm. XVII, pàg. 21-29.
- "L'activitat dels ferrers a la Seu de Barcelona entre el darrer terç del segle XIV i el segle XV", *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols* [en premsa].
- "L'ofici de ferrer a la Catalunya Medieval", *Butlletí Arqueològic* de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense, núm. 26 [en premsa].
- "Glossari terminològic i iconogràfic sobre l'ofici de ferrer i les seves activitats productives (s. XIV-XV)", *Butlletí Arqueològic* de la Reial Societat Arqueològica Tarraconense, núm. 27 [en premsa].
- 2005 *Glossari de l'ofici de ferrer* [inèdit]. Centre de Promoció de la Cultura Popular i Tradicional Catalana.

Article publicat el juliol de 2006.